

OPSTRUENTI U SISTEMIMA FONEMA I NJIHOVE DESTRUKCIJE U POPULACIJI D07. ARHIVA ZA JEZIKE U DIJASPORI

Miodrag Stankovski

0. 1. Grupu dece D07. sačinjavaju sledeći pojedinci : D07.03, D07.05, D07. 09, D07. 13, D07. 14, D07. 16 i D07.17. Četvoro njih je testirano po jedan put svake godine u periodu od 1961-1985 i svaki od njih ima po pet preseka (godišnjih snimaka). Dva imaju po četiri preseka, a jedan je testiran samo dva puta. Ovaj informant, D07.17, s obzirom na količinu tekstova i dužinu liane dijahronije isključen je iz istraživanja.

sifra ispita- nika	uzrast u vreme prvog testa 1961	godina testiranja				
		61	62	83	84	85
D07.03	7g 8m	+	+	+	+	+
. 05	7g 9m	+	-	+	+	+
. 09	7g	+	+	+	+	+
. 13	7g 3m	+	+	+	+	+
. 14	7g 8m	+	+	+	+	+
. 16	7g 8m	-	+	+	+	+
. 17	7g 2m	-	+	+	-	-

Sl. 1. Informant! D07. testirani u periodu 1981-1985.

Sva su deca rođena u Švedskoj tako da je usvajanje njihovog zavičajnog idioma proteklo u stranoj jezičnoj sredini, tj. pod uslovima monitorizacije tipa dijaspo-ra. Sva ova deca dobijaju dva sata nastave "maternjeg" jezika¹ nedeljno.

Deca, a i roditelji su motivisani za nastavu, jer se ona organizira na osnovu eksplicitno izražene želje

roditelja i deteta. Ova deca po pravilu posećuju domovinu jedanput godišnje za vreme letnjeg raspusta sto svakako utiće na uevajanje jezika.

Izraz monitorizacija koristim u sledeća dva značenja :

- a) totalni socijalni pritisak kojemu je poje-dinac izložen da bi usvojio jezik i
- b) totalni socijalni pritisak kojemu je poje-dinac izložen da bi držao sistem u granicama onoga sto dotična socijalna grupa (društvo) oseća (smatra) normom.

Dijasporalna monitorizacija je, prirodom svoje naravi, slabija od one koja se da iskusiti u autohtonoj jezičnoj sredini. Slabija je zbog faktora koji je određuju kao na pr. doseljenička politika zemlje gde dete i roditelji žive, kulturno nasleđe nove socijalne sredine i promene koje ono implicira na organizaciju života doseljeničke porodice. Mnogi doseljenici iz Jugoslavije, na pr. oni iz ruralnih sredina koji su u zavičajnoj sredini živeli u porodicama sačinjenim od bar tri generacije govornika, žive u jezgrenim porodicama koje sačinjavaju samo roditelji i njihova deca. Veoma često roditelji govore svaki svoj dijalekt, koji mogu biti prilično udaljeni jedan od drugoga, a često mogu to biti i dva razlicita jezika (Stankovski 1986). Svi ovi faktori, dakle, utiču na monitorizaciju i motiviraju poseban koncept "dijasporalna monitorizacija" koji je naš istraživački projekt predložio i koristio u svim svojim radovima.

1.0. Jezik grupe D07. se razlikuje od standarda. Ova se razlika naravno menja tokom periode oda 5 godina i to nam pruža mogućnost da pratimo proces stabilizacije u jeziku ove dece. S druge strane razlika od standarda sadrži vise elemenata: dijalektalne erte deteta, njegove lične korupcije i nesigurnost i, na kraju, uticaj svedske govorne sredine tj. sve karakteristike dijasporalne monitorizacije (Stankovski et al. 1983, Stankovski 1986).

Istraživanje je usredotočeno na razvoj opstruenata u jeziku dece (Sl. 2.). Tokom istraživanja vršenih u

projektu JUBA poslednjih godina primetio sam izvesne pravilnosti u pogrešnim manifestacijama nekih serija fonema. Pored toga što je procenat normalno realiziranih fonema uvek bio veći od procenta pogrešno realiziranih. Kao da je manji deo, deo pogrešno realiziranih fonema, bio odabiran obzirom na njihovo mesto i način izgovora. Tokom 1985 pokušao sam proveriti vrednost ove pretpostavke na ličnoj dijahroniji jednog ekstremno devijantnog ispitanika, D10.03 (Stankovski 1985). Iako dijahronija nije bila duža od tri godine izgledalo mi je da materijal potvrđuje moju pretpostavku te sam napokon odabrao grupu D07. s obzirom na to da su deca u toj grupi imala duže dijahronije.

		lab	dent	alv	pal	vel
Eksp	bzv	p	t			κ
	zv	b	d			g
Frik	bzv	f	s	š		x
	ZV		z	ž		
Afr	bzv		c	č	ć	
	ZV			š	z	

Sl. 2. Opstruenti S/H.

Poćićemo od sledećih činjenica:

1. U svim individualnim sistemima dve serije fonema imaju konstantno normalne realizacije, labijali i velari.
2. Nestabilni sistemi manifestacija pojavljuju se kod dentalne, alveolerne i palatalne serije i to u njihovim frikativnim i afrikatnim delovima.
3. Nestabilnost je mogućnost posedovanja sisterna paralelnih realizacija fonema - "dijasporalnih" realiziranih uporedo sa "normalnim".

1.1. Manifestacije fonema u tekstovima ličnih dija-hrôrija ispitanika podeljene su u dve skupine:

A. "iapravne" manifestacije tj. manifestacije koje ne odstupaju od S/H norme ;

B. "pogrešne" manifestacije tj. manifestacije koje odstupaju od S/H norme.

Pogrešne manifestacije možemo podeliti u sledeće podgrupe :

1. Manifestacije fonema uslovljene alegro tempom govora, tj. oblici reči koji odstupaju od pravoizgovor-ne norme ali se mogu smatrati ispravnima i doživljavaju se korektnima u govornom jeziku kao na pr.

moš»možeš²

ošla»otišla

Jena«jedna

ili oblici kao:

ovadva*obadva

iso*isto

truge*druge

obet*opet

koji se pojavljuju jedanput do dva puta u tekstovima i mogu se smatrati omaškama u govoru. Ovakve manifestacije su označene znakom " V" u daljnjem izlaganju (Sl. 4.).

2. Manifestacije fonema uslovljene različitim dijalektalnim normama, kao na pr.

oćeš»hoćeš

dovati*dohvati

dožem»dozem

pečurke*pečurke

neče«neće

Ovakve dijalektalne realizacije fonema označene su znakom "□" u daljnjem izlaganju (Sl. 5.).

3. Manifestacije fonema uslovljene dijasporalnom situacijom tj. manifestacije fonema kod kojih govornik koristi druge modele od već pomenutih, kao na pr.

došli*došli

gde se /š/ manifestira u obliku švedskog alofona [Jj];

kažže«kaže

gde se /ž/ manifestira u obliku novoinventiranog alofona [Ç,] tj. [Ç] plus distinktivna crta [+ zvučan] ;

magaracs*magarac

gde je alofon [c] izgovoren sa produženim frikativnim delom;

josse*jaše

gde se /š/ realizira kao geminirano [s] tj. [s:] ;

magartsa»magarca

gde se /c/ manifestira kao sekvenca dvaju alofona [ts] itd. Ove manifestacije su označene znakom "o" u tabeli (Sl. 3.). Ovi primeri ne predstavljaju puni spisak dijasporalnih manifestacija.

Ova podgrupa pogrešnih realizacija fonema, pruža nam mogućnost uvida u procese usvajanja zavičajnog idioma u uslovima dijaspore.

2.0. U vreme prvog teetiranja informant D07.03 ima sistem opstruenata koji se da videti na Sl. 3.

Vidi se da su vanjski delovi sistema stabilni. Izraz "vanjski" koristim da bi označio granicne serije fonema onako kako se obično prezentiraju u tabelarnim prikazi-ma. Ovde izraz pokriva tri serije: eksplozive (obzirom na način izgovora), labijale i velare (obzirom na mesto izgovora).

Jedine snimljene "pogrešne" manifestacije fonema /p/, /d/ i /ð/ su alegro oblici reči.

		lab	dent	alv	pal	vel
Ekep	bzv	P Δ	t			κ
	ZV	b	d			g Δ
Frik	bzv	f	s o	Š o		X
	ZV		z	Ž o		
Af r	bzv		c o	Č □	ć	
	ZV			(ǰ)	ǰ' □	

SI. 3. Opstruenti informanta D07.03 1981.

V pored normalnih i alegro realizacije

o pored normalnih i dijasporalne realizacije

□ dijalektalne realizacije

() fonem se ne pojavljuje u tekstovima

▽	
/p/ → [b]	obet*opet (D07.03, 81:347) ³ jedanput
/g/ → [k]	dukačku*dugačku (D07.03, 81:424) jedanput

SI. 4. Alegro oblici D07.03 1981.

dećici*děćici (D07.03 81:414)

dećak*dećak (81:451)^M

dojćis*devojćica (81:353)

Dukačku*dugačku (81:424)

rućak*rućak (81:398)

ć-*čovek (81:162)

ćove-ka*čoveka (81:164)

čovek*čovek (81:4, 17, 73, 94, 96,
110, 114)

čoveka*čoveka (81:91)

čoše-*čověka (81:56)

SI. 5. Dijalektalne crte ispitanika D07.03 1981.

U svim oblicima reči "jedan" ispitanik takoser koristi alegro oblike "jean, jena, jeno" itd.

Dijalektalne erte ispitanika D07.03 u testu od 1981 sastoje se od gubitka opozicije /c/c/-pojava poznata iz mnogih S/H dijalekata (Sl. 5.).

Dijasporalne korupcije u testu iz 1981. godine vide se na manif estaci jama fonema /s/, /i/, /ž/ i /c/ (Sl. 6.).

→ [s]	69 = 97.2%	licica*lisica (81:341)
/s/ → [c]	1	za*sa (81:390)
→ [z]	1	
ukupno:	71	
→ [c]	10 = 55.6%	lisica*lisica (81:307, 323, 336)
/c/ → [ts]	3	dojćie-*dėvojčica (81:353)
→ [s]	1	magarate*magarac (81:8, 130, 140, 184)
→ [ts]	4	
ukupno:	18	
→ [š]	29 = 69.1%	doššo*došao (81:30)
/š/ → [h]	9	jaššao*jašao (81:27)
→ [s]	4	jašše*jaše (81:23, 101, 120)
ukupno	42	mišš*miš (81:384)
		miššove*mišove (81:512)
		ušši*ušši (81:372, 375)
		dosi*došli (81:106)
		sta*šta (81:173)
		sto*što (81:472, 475)
→ [ž]	16 = 81.0%	kade*kaže (81:115, 124)
/ž/ → [j]	2	težžak*težak (81:334)
→ [h]	1	
ukupno	19	

Sl. 6. Dijasporalne crte ispitanika D07.03 1981.

Tabelarni prikaz svih dijasporalnih manifestacija fonema informanta D07.03 tokom perioda 1981 - 1985 prikazan je na Sl. 7. Iz tabele je vidljivo da se dijasporalne manifestacije javljaju u jednom uskom delu

Sistema. Inframirani su dentalni frikativ! i afrikat, '■' eiveolarni frikativi i afrikati i jedan od palatalnih afrikata

D07.03					
	1981	1982	1983	1984	1985
/s/	[s] 69=97.2% [c] 1 [z] 1	[s] 71=98.6% [n] 1	[s] 97=99.0% [n] 1	[s] =100%	[s] =100%
/z/	[z] =100%	[z] 8=98.9% [ž] 1	[z] =100%	[z] 12=92.3% [ʒ] 1	[z] 12=92.9% [s] 2
/c/	[c] 10=55.6% [n] 3 [s] 1 [ts] 4	[c] 11=73.3% [n] 4	[c] 27=90.0% [n] 2 [s] 1	[c] 34=89.5% [n] 1 [s] 3	[c] 31=92.9% [s] 1 [ts] 1 [t] 1
/č/	[č] =100.0%	[č] 11=91.7% [ć] 1 [c] 1	[č] 12=80.0% [ć] 1 [c] 1 [s] 1 [š] 1	[č] =100.0%	[č] 14=77.8% [ć] 2 [ts] 2 [š] 2
/š/	[š] 29=69.1% [h] 9 [s] 4	[š] 35=89.8% [h] 1 [s] 3	[š] 65=83.3% [s] 11 [s] 1 [z] 1	[š] 53=96.5% [h] 1 [ć] 1	[š] 62=98.4% [s] 1
/ž/	[ž] 13=81.3% [ʒ] 2 [h] 1	[ž] 8=80.0% [z] 2	[ž] 18=69.2% [z] 6 [c] 1 [h] 1	[ž] =100.0%	[ž] =100.0%
/ʒ/	[ʒ] 2=66.7% [š] 1	[ʒ] =100.0%	[ʒ] =100.0%	[ʒ] =100.0%	[ʒ] =100.0%

Sl. 7. Dijaspornalne manifestacije fonema informants D07.03 u periodu 1981. - 1985.

2.1. Sistemi fonema ostalih ispitanika grupe D07.

tokom istog vremenskog periods, upoređeni sa D07.03 <Pril.1a-1f), pokazuju velike sličnosti. Iz njih također proizlazi da se dijasporalne erte javljaju u unutrašnjim delovima sistema tj. u serijama dental, alveolare i palatala.

Uporedni tabelami prikazi fonema grupe D07. pokazuju opet da se dijasporalne manifestacije javljaju u

uskom području centralnih delova sisterna tj. kod «ri ja dentala , alveolara i palatala. Procenat ispravnih -manifestacija ovih grupa fonema za vreme istog penoda (1981-1985) prikazan je na Sl. 8.

	D07.	07.03	07.05	07.09	07.13	07.14	07.15
81 PA	93.2	66.7	100.0	95.0	100.0	100.0	
82 LA	100.0	100.0		100.0	100.0	100.0	100.0
83 TA	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
84 LI	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
85	99.5	100.0	100.0	100.0	100.0	97.1	100.0
81 DEN	95.8	92.8	94.2	100.0	96.8	95.5	
82 TA	96.5	92.0		98.4	99.5	100.0	92.8
83 LI	97.6	97.7	100.0	100.0	99.4	99.0	90.2
84	98.2	96.4	98.5	98.9	99.8	97.9	98.0
85	98.4	97.1	98.1	98.7	99.1	99.4	97.8
81 AL	92.2	83.4	97.0	88.6	100.0	95.5	
82 VE	95.8	89.9		95.8	100.0	100.0	93.3
83 O	88.2	87.2	94.7	100.0	94.6	99.0	64.6
84 LA	94.0	98.8	99.1	98.1	97.0	97.9	79.4
85 RI	93.8	97.0	100.0	100.0	99.4	99.4	71.1

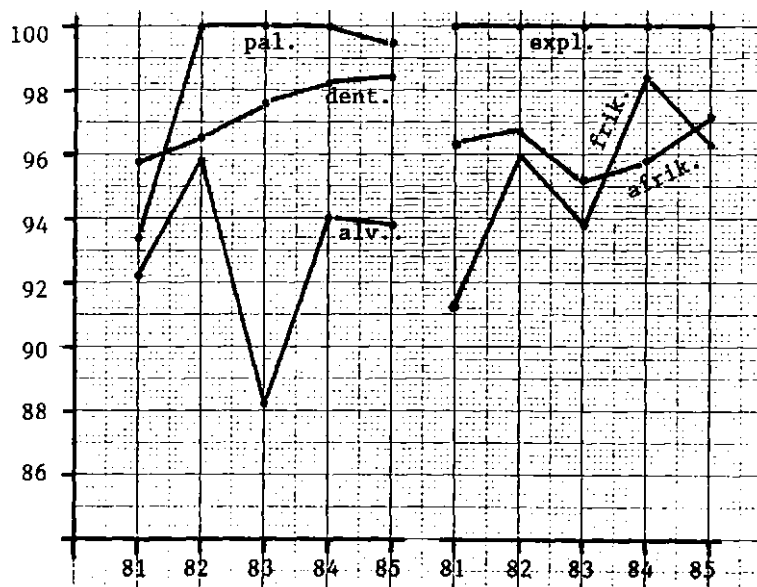
Sl. 8. Procenat "ispravnih" manifestacija fonema u "centralnim" serijama. Cifre predstavljaju urednje vrednosti kako na individualnom tako i na grupnom nivou.

Procenat ispravnih manifestacija fonema , sredjen tabelarno po načinu izgovora (Sl. 9.) daje drugačiju sliku, ne tako jasnu kao kad se manifestacije srede po mestu izgovora (Sl. 8.). Manifestacije sredene po mestu izgovora pokazuju strukturirani razvoj ka "standardnom" modelu. Procenat postaje veći tokom godina, a primećuje se i poseban red preferiranja fonemskih serija: prvo palatali, zatim dentali i na kraju alveolari. Slika 9, s druge strane, pokazuje strukturirani razvoj serija eksploziva: frikativa/afrikata. Razvoj opozicije frikativ:afrikat nije očigledan i valjalo bi je ispitati pomnije. Lakše se vidi na slici 10 gde eu procentni iz-nosi grupe D07. stavljeni u koordinatni sistem kojemu x-osa predstavlja vreme.

	D07.	07.03	07.05	07.09	07.13	07.14	07.16
81	FRI 96.3	91.3	94.5	100.0	99.5	96.1	
82	KA 96.7	94.5		98.7	99.5	100.0	95.3
83	TI 95.2	91.9	98.1	100.0	97.3	94.3	89.4
84	VI 95.8	98.1	99.6	98.7	94.2	94.6	89.6
85	97.2	98.5	100.0	100.0	97.8	98.1	89.1
81	AF 92.1	80.6	94.7	89.2	97.3	94.4	
82	RI 95.9	91.2		96.9	99.6	100.0	92.0
83	KA 93.8	92.5	95.5	100.0	99.3	98.6	71.1
84	TI 98.4	97.4	98.5	98.9	100.0	98.1	97.8
85	96.3	92.2	98.1	98.8	99.6	97.7	91.7

SI. 9. Procenat ispravnih manifestacija fonemskih serija sredenih po načinu artikulacije :

frikativi i afrikati. Cifre predstavljaju srednje vrednosti kako na individualnom tako i na grupnom nivou.

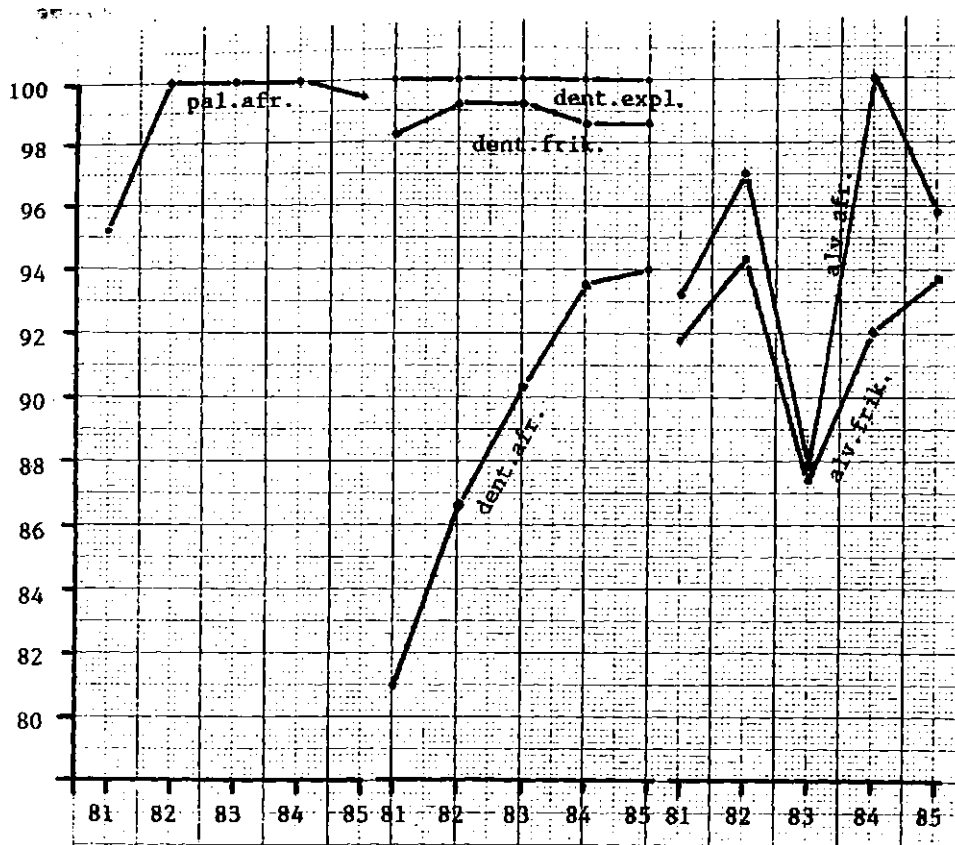

SI. 10. Razvoj "centralnih" serija fonema. Fonemi su sredeni po mestu artikulacije i po načinu artikulacije za citavu grupu D07. u periodu 1981 -1985.

Jedna drugačija klasifikacija fonema u potklase srećene po mestu Izgovora pokazuje da je opozicija frikativ :afrikat od sekundarne važnosti i da se verovatno njezin razvoj odvija nakon stabilizacije opozicije dental/palatal: alveolar unutar klasa dentala i palatala ili istodobno sa ovom opozicijom konstituira ee i opozicija dentalni frikativ :dentalni afrikat. Ovo se da videti u Sl. 11. i Sl. 12.

	D07.	07.03	07.05	07.09	07.13	07.14	07.16
81 PAL.	95.7	83.3	100.0	95.0	100.0	100.0	
82 AF	100.0	100.0		100.0	100.0	100.0	100.0
83 RI	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
84 KA	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
85 TI	99.5	100.0	100.0	100.0	100.0	97.1	100.0
81 DEN.	98.2	98.6	93.7	100.0	98.6	100.0	
82 FRI	99.2	98.7		99.2	100.0	100.0	100.0
83 KA	99.2	99.5	100.0	100.0	100.0	99.4	96.3
84 TI	98.8	96.1	100.0	99.5	99.7	98.4	99.1
85 VI	98.8	96.4	100.0	100.0	98.6	98.6	99.2
81 DEN.	81.0	55.6	84.7	100.0	86.7	77.8	
82 AF	86.6	73.3		94.0	97.9	100.0	68.0
83 RI	90.3	90.0	100.0	100.0	97.2	96.4	58.4
84 KAT	93.5	89.5	92.6	95.5	100.0	92.6	91.0
85	94.0	91.2	90.5	93.8	98.3	100.0	90.0
81 ALV.	91.8	75.2	95.5	100.0	100.0	88.5	
82 FRI	94.3	84.9		96.8	100.0	100.0	90.0
83 KA	87.4	76.2	95.8	100.0	91.9	88.4	71.9
84 TI	92.0	98.2	98.7	97.1	94.2	89.8	74.2
85 VI	93.7	99.2	100.0	100.0	99.1	95.8	68.2
81 ALV.	93.2	100.0	100.0	66.0	100.0	100.0	
82 AF	97.0	91.7		93.7	100.0	100.0	100.0
83 RI	87.9	80.0	92.4	100.0	100.0	97.9	50.0
84 KA	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
85 TI	95.8	77.8	100.0	100.0	100.0	97.2	77.0

Sl. 11. Procenat ispravnih manifestacija fonema u pot-klasama serije palatala dentala i alveolare.

Sl. 12. Razvoj u potklaeama fonema serije palatala, dentale i alveolare.

2.2. Proces stabilizedje kod opstruenata grupe D07. čini se očevidnim. Proces ima i svoj unutrašnji red, kreće se od vanjskih delova sisterna ka njegovim centralnim delovima <Sl. 13. >. Nekakav pritisak utvrJuje opozicijez a) po mestu artikulacije u vanjskim regijama (labijali, velari) i b) eksplozivi kao primarneJ zatim se utvrJuju opozicije u unutrašnjim regijama.

2. 3. Dva druga ispitivanja potvrđuju ovu hipotezu. Terho Paulsson (Paulsson 1987, u ovom tomu) na manjem govornom materijalu poljske dece koja žive u Švedskoj bez ličnih dijahronija pokazuje četiri etape u razvoju opstruenata unutrašnjih regija (labijal, velar i dentalni eksplozivi su već stabilizirani kao 1 kod dece grupe D07.).

1. etapa stabilizacije dentalnih i palatalnih frikative
2. etapa stabilizacije dentalnih i palatalnih afrikata
3. etapa stabilizacije alveolarnih frikative
4. etapa stabilizacije alveolarnih afrikata.

Paralelnost ovih zaključaka sa dijahronim materijalima grupe D07. nije slučajna. Oba materijala potvrđuju kao primarni proces stabilizaciju dentalnih frikativa pre dentalnih afrikata (SI.12.). S/H palatalna serija nema frikativa, dok je poljska serija palatalna potpuna i pruža bolji uvod u razvoj iste opozicije po načinu tvorbe i u ovoj seriji. Razvoj u S/H alveolarnom lancu (SI. 12.) ne daje istu jasnu sliku kao poljski materijal ali s druge strane iz globalnog pregleda razvoja serija klasificiranih po mestu artikulacije (SI. 10.) vidi se da alveolarni lanac kasni u stabilizaciji kada se uporedi sa palatalima i dentalima, što znači da sinhroni materijal Paulssona i dijahroni materijal grupe D07. potvrđuju i ovaj proces. Kako već reko, poljski Bistern opstruenata za razliku od S/H ima kompletnije serije dentala i palatala ali bez obzira na to može se reći da isti principi upravljaju stabilizacijom opstruenata u oba sistema.

Drugi materijal koji se odnosi na razvoj S/H u francuskoj jezičnoj sredini (Vasić 1984 i Knaflič 1984) je također sinhroni materijal i ne daje uvida u dijahroniju S/H u miljeu francuskog jezika. Autori daju sinhroni opis jezika jedne veoma heterogene grupe dece u odnosu na uzrast, starost nije navedena već razredi, te pretpostavljamo da se radi o uzrastu od 7 do 14 godina. I pored toga, komparativne tabele u člancima pokazuju da su najnestabilniji delovi sistema opstruenata alveolari, pa iza njih palatalni afrikati te dentalni frikativi i dentalni afrikati. Moguće je da bi materijal iz Francuske pokazao veće sličnosti da je metodologija ispitivanja bila sličnija našoj.

lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	s	š		h
	z	ž		
	c	č	ć	
		ǰ	ǳ	

Sl. 13. Pravci stabilizacionih process u sistemu S/H opetruenata.

2.4. Nasuprot ovim ispitivanjima idu zaključci iz ispitivanja glasovnog razvoja dvaju informanata u bilingvalnoj srpskohrvatsko-maJarskoj govornoj sredini (Mikes 1974).

Ispitivanje je vrueno na materijalu prikupljanom potkraj 50-tih i početkom 60-tih godina kod dva ispita-nika u uzrastima od 0 do 2 godine starosti. Analiza ovog materijala pokazuje razvoj opstruenata u drugači-jem svetlu. Proces stabilizedje zapoèinje opozicijom labijai : dental da bi nastavio sledećom opozicijom okluziv: afrikat, pa sredenjem opozicija dental :alveo-lar:palatal prelazi na opoziciju afrikat: frikativ i tek na kraju razvoja procesa usvajanja glasovnog sistema konstituira se opozicija dental/alveolar/palatal : velar⁴ Do ovog redosleda istraživač dolazi kvalitativnom analizom zabeleženih primera.

2. 5. Godine 1939. N. S. Trubetzkoy u svom članku o artificijelnim jezicima (Trubetzkoy 1939) iznosi misao da u jezicima sveta postoje za sve jezike zajedniéki skupovi fonema kao sto je na primer lanac okluziva /p t k/. Fonološki sistem artificijelnog jezika trebalo bi graditi na ovim, sada uobičajenim terminom, fonološkim univerzalijama.

2.6. Ovu misao Jakobson razvija u fonološko razvojnu teoriju (Jakobson 1942), gde postulira redosled usvajanja fonoloških opozicija, a i redosled njihovog iščezavanja kod afatičara. Daljni razvoj doveo je do teorije binarnih opozicija (Jakobson & Halle 1956). Jakobsonova razvojna teorija nije empirijski potvrđena na većem materijalu.

Možda je moguće ovu teoriju proveriti na materijalu kakav ima Arhiv za jezike dijaspore ako se sistem pogrešnih realizacija fonema dece u različitim uzrastima uzme kao osnova. Materijal dopušta kako kvalitativnu tako i kvantitativnu analizu pogrešnih realizacija.

2.7.1. U mom članku iz 1978. (Stankovski 1978), napisanom na osnovu analize materijala koji sam bio tada prikupio od dece kojoj je zavičajni jezik S/H, a pohađali su osnovnu školu u Švedskoj, izneo sam nestandardnu hipotezu o razvoju/destrukciji S/H fonološkog sistema u švedskoj govornoj sredini. Hipoteza sugerira sledeći razvoj: deca koja usvajaju S/H fonološki sistem u švedskoj jezičnoj sredini usvajaju prvo fonološke opozicije koje pripadaju skupu preseka opozicija obaju sistema i da se sistem "preseka" naknadno dopunjuje opozicijama koje su specifične za S/H jezik. Pri zaboravljanju fonološke opozicije u sistemu gase se obrnutim redom. Tada sam pridavao važnost nedostatku opozicije /θ/s/z/ u švedskom što nema značaja jer opozicija bezvučni:zvučni u švedskom postoji kao takva u redu eksploziva. Moje shvatanje prirode fonema /tj/ bilo je također drugačije (o ovome vidi 2.7.2 t. 4).

2.7.2. Na osnovu izloženog i poredbi već prezentiranih materijala mogu se izvući sledeći zaključci:

1. Da se sistem opstruenata stabilizira prvo u onim opozicijama po mestu tvorbe koje pripadaju preseku obaju sistema, a to su: labijali/velari:dentali/palatali
2. Švedski jezik nema red alveolara kod većine ispitanika znatno kasnije.

3. Pomanjkanje opozlcije zvučni:bezvučni kod švedskih frikative ne utiče na razvoj S/H frikativa i afrikata jer je opozicija kao takva priatna u švedskom sistemu u redu okluziva koji su osnova za razvoj frikativa.
4. Švedski frikativ /f/ (sa pomišnim mestom artikulaci-je) ne pripada sistemu preseka jer nije alveolar te prema ostalim frikativima (/f, s, G, h/) stoji u opoziciji [+ labijaliziran]:[- labijalizirani] (Paulsson 1987.)

Ovi zaključci navode naravno i na pretpostavku da će, kod gubljenja S/H jezika u Švedskoj, alveolarni red opstruenata biti prvi izložen propadanju.

Primedbe

1. Termini "maternji" i "zavičajni" jezik koriste se kao supstitut za švedski naziv "hemspråk" (L.GR 80) što bi u doslovnom prevodu značilo: "jezik doma" ili "jezik porodice".
2. Primeri navedeni u obliku mos*možeš su direktno navedeni iz arhiviranog materijala.
» oznacava fonetsko odstupanje od standarda - dete kaže [moš], a treba reći [možeš].
Pri ispisivanju sa magnetofonskih traka transkriptori koriste dva znaka kojima označavaju odstupanja od norme: znak » za fonetska odstupanja i znak & za morfološka odstupanja. Zbog lakše kompjuter-ske obrade jezički materijal je arhiviran na tri nivoa:
Fonetski nivo teksta deteta (F-tekst)
Nivo standardnog izgovora (S-tekst)
Nivo gramatičkog standarda (G-tekst)
U ovom članku navode se samo F- i S-nivoi primera iz tekstova ispitanika.
3. Primere označavamo (D07.03, 81:347) gde D07.03 označava kod ispitanika u arhivu, 81: godinu testiranja, a broj 347 tekući broj reči u tekstu ispitanika iz te godine.
Broj tekuće reči je ustanovljen u ispisu

koji u arhivu nosi naziv "CLIST". Da bi se izbeglo suviše ponavljanje koda ispitanika cesto se, kada je iz konteksta jasno o kojem se ispitaniku radi, primeri označavaju samo sa godinom testiranja i tekućim brojem reči u tekstu, 81:374.

4. U disertaciji Melanije Mikes: "Glasovni razvoj govora dvojezične dece" diskusija o posebnim opozicijama može se naći na sledećim mestima:

labijal:dental	str. 88
zvučni:bezvučni	str. 51-52
okluziv:afrikata	str. 53
dental:alveolar:palatal	str. 53
afrikata:frikativa	str. 65
dental/alveolar/palatal:velar	str. 57

Bibliografij

- Dahlstrand, I.: 1983, 'Data processing in the JUBA project', in: Lingua in Diaspora (=Slavica Lundensia 9), 107-120, Lund.
- Jakobson, R. : 1941, 'Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze', Uppsala Universitets årsskrift, Uppsala.
- Jakobson, R. and Halle, M.: 1952, Fundamentals of Language, Janua Linguarum series minor 74, sec. printing, Mouton, the Hague - Paris, 1972.
- Knaflič, V. and Peter, S. : 1984, 'Mogućnost održava-njamaternjeg jezika u uslovima L2 (u francuskoj sredini - izgovor glasova', Uspeh u učenju sa stanovišta psiholingvistike, Beograd.
- LGR 80: Läroplan för grundskolan. Skolöverstyrelsen, Stockholm, 1980.
- Mikeš, M. : 1974, Glasovni razvoj govora dvojezične dece. Novi Sad.
- Paulsson, T.: 1987, 'The acquisition of Polish fricatives and affricates by children living in Sweden', (u ovom tomu).

- Stankovski, M.: 1978, 'Procesi redukcije fonološkog sistema srpskohrvatskog kod djece doseljenika u švedskoj jezicnoj sredini', Lund Contributions to the Eighth International Congress of Slavists in Zagreb - Ljubljana (=Slavica Lundensia 6), 21-49, Lund.
- Stankovski, M., mirović, L. , Tomašević, H. : 1983, 'Development structures in the family language of Yugoslav children in a Swedish language environment', Lingua in Diaspora (=Slavica Lundensia 9), 7-20, Lund.
- Stankovski, M.: 1985, 'The development of the Serbo-Croatian/Croatian sound system in the speech of the child D10.03 in the JUBA-corpus', Slavica Lubomiro Durovic sexagenario dedicata (= Slavica Lundensia 10), Lund.
- Stankovski, M.: 1986, 'Inget självklart', Invandrar-språken - ratad resurs? (=Källa/25), 17-24, Forskningsnämnden, Stockholm.
- Trubetzkoy, N. S.: 1939, 'Wie soll das Lautsystem einer künstlichen internationalen Hilfssprache beschaffen sein?', Travaux du cercle linguistique de Prague 8. , Prague.
- Vasić, S.: 1984, 'Hogučnost održavanja maternjeg jezika u uslovima L2', Uspeh u ucenju sa stanovišta psiholingvistike, 53-100, Beograd.

Lunds Universitet

Prilozi la - If.

Sistemi opstruenata čitave grupe d07. za vreme periods 1981 - 1985.

- o označava fonerne kod kojih se javljaju dijasporalne manifestacije (bar jedna).
- () označava da se fonem ne pojavljuje utekstovima.
- 0 označava prazno mesto u sistemu; fonemje konsekventno supstituisan drugim fonemima.

07.03 81 *7g 8m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	s _o	š _o		h
	z	ž _o		
	co	č	ć	
		(ǰ)	ǰ _o	

07.03 82 8g 8m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	s _o	š _o		h
	zo	ž _o		
	co	č _o	ć	
		(ǰ)	ǰ	

07.03 83 9g 2m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	s _o	š _o		h
	z	ž _o		
	co	č _o	ć	
		(ǰ)	ǰ	

07.03 84 10g 3m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	s	š _o		h
	zo	ž _o		
	co	č	ć	
		(ǰ)	ǰ	

07.03 85 11g 3m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	s	š _o		h
	zo	ž		
	co	č _o	ć	
		(ǰ)	ǰ	

Pril. 1.a Opstruenti informants D07.03 u periodu 1981 - 1985.

* (7g 8m itd. označava uzrast deteta - 7 godina i 8 raeseci.)

07.05 81 7g 9m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
fo	so	šo		ho
	zo	ž		
	co	č	ć	
		(ǰ)	(ǳ)	

07.05 83 9g 9m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
fo	s	šo		(h)
	z	ž		
	c	čo	ć	
		(ǰ)	(ǳ)	

07.05 84 10g 9m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	s	šo		∅
	z	ž		
	co	č	ć	
		ǰ	ǳ	

07.05 85 11g 3m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	s	šo		h
	z	ž		
	co	č	ć	
		(ǰ)	ǳ	

Pril 1.b Opetruenti informante D07. 05 u periodu 1981 1985.

07.09 81 7g				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	ɐ	š		h
	z	ž		
	c	č	ć	
		(ǰ)	ǰ	

07.09 82 8g				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	ɐ	š		h
	z	ž		
	c	č	ć	
		(ǰ)	ǰ	

07.09 83 9g 2m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	ɐ	š		h
	z	ž		
	c	č	ć	
		(ǰ)	ǰ	

07.09 84 10g 1m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
(f)	ɐ	š		h
	z	ž		
	c	č	ć	
		(ǰ)	ǰ	

07.09 84 11g				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	ɐ	š		h
	z	ž		
	c	č	ć	
		ǰ	ǰ	

Pril. 1.c Opstruenti informante D07.09 u periodu 1981 -1985.

07.13 81 7g 3m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	ɸ	š		h
	z	ž		
	co	č	ć	
		ǰ	ǰ	

07.13 82 8g 3m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	ɸ	š		h
	z	ž		
	co	č	ć	
		ǰ	ǰ	

07.13 83 9g 5m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	ɸ	šo		h
	z	žo		
	co	č	ć	
		(ǰ)	ǰ	

07.13 84 10g 4m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
(f)	ɸ	šo		h
	z	ž		
	c	č	ć	
		(ǰ)	ǰ	

07.13 85 11g 3m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	ɸ	š		h
	z	ž		
	c	č	ć	
		(ǰ)	ǰ	

Pril. 1.d Opstruenti informante D07.13 u periodu 1981 -1985.

07.14 81 7g 8m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	s	šo		h
	z	ž		
	co	č	ć	
		(ž)	ǰ	

07.14 82 8. 8m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	s	š		h
	z	ž		
	c	č	ć	
		(ž)	(ǰ)	

07.14 83 9g 8m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	so	šo		h
	z	žo		
	co	čo	ć	
		(ž)	ǰ	

07.14 84 10g 9m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	so	šo		h
	z	žo		
	co	č	ć	
		(ž)	ǰ	

07.14 85 11g 9m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	s	šo		h
	zo	žo		
	c	čo	ćo	
		ž	ǰ	

Pril. 1.e Opstruenti informants D07.14 u periodu 1981 -1985.

07.16 82 7g 8m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	so	šo		(h)
	z	žo		
	co	čo	ć	
		(ǰ)	ǰ	

07.16 83 8g 9m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	s	šo		h
	z	žo		
	co	čo	ć	
		(ǰ)	ǰ	

07.16 84 9g 11m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	so	šo		h
	z	žo		
	co	čo	ć	
		(ǰ)	ǰ	

07.16 85 10g 9m				
lab	den	alv	pal	vel
p	t			k
b	d			g
f	so	šo		h
	z	žo		
	co	čo	ć	
		(ǰ)	ǰ	

Pril. 1.f Opstruenti informante D07.16 u periodu 1982-1985.